

אוטונומיה תרבותית לחינוך הערבי

מאת: האלה אספניולי

במסגרת פרויקט השסע-היהודי-ערבי קיים המכון הישראלי לדמוקרטיה סדרה בת 17 מפגשים בין אישים יהודים וערבים מהאקדמיה ומהפוליטיקה. במפגש ה-14 עלתה לדיון סוגיית האוטונומיה החינוכית-תרבותית של המיעוט הערבי בישראל.

נייר עמדה זה שימש כבסיס לדיון בנושא.

הנחות היסוד

הנחת היסוד בדיון זה היא כי **כל חברה דמוקרטית צריכה לשאוף לחינוך שוויוני** – למתן הזדמנויות שוות לכל אזרחיה. הזכות לחינוך שווה היא זכות בסיסית ותנאי עיקרי למימוש עצמי לכל פרט לפי צרכיו.

ההנחה השנייה היא **שהחברה הישראלית היא חברה רב-תרבותית**, חברה שיש בה הרבה מן המשותף לכל אזרחיה. עם זאת, לכל קבוצת אוכלוסייה יש ייחוד משלה, ואולם אין הוא מטופח בחברה הישראלית, משום שאין החברה הישראלית מאופיינת בדמוקרטיה רב-תרבותית, ולכן יש בה שסעים רבים.

ההנחה השלישית מבוססת על שתי ההנחות הקודמות: **כדי להתגבר על השסע הערבי-יהודי יש לדאוג לשוויון מלא לכל האזרחים ולכבד את הייחודי בכל קבוצה ואת הזכויות הקולקטיביות שלה**. כשמדובר באוכלוסייה הערבית, יש לכבד את הזכויות הלאומיות שלה ולטפח את הזהות הלאומית בתוכה מתוך שמירה על שילובה והאינטראקציה שלה בחברה הישראלית, ומנגד גם החברה הכללית אמורה לכבד את כל אזרחיה.

בישראל יש שתי מערכות חינוך נפרדות ושונות, היינו יש סגרגציה כמעט מלאה בתוך מערכת החינוך בין ערבים ליהודים, ושתי מערכות אלו שונות מאוד מבחינת המשאבים והתוצרים.

כפי שהזכרתי, הסגרגציה כמעט מלאה, ולפיכך היא נשמרת עוד ברמת המטה וברמת השליטה. שליטה זו נובעת מעקרון השליטה המלאה של היהודים על הערבים: **מערכת החינוך הערבית מנוהלת בעיקרה על ידי יהודים**, אין ערבי אחד שנמנה עם מבצעי המדיניות ברמת המטה, ואפילו הממונה על החינוך הערבי נטול כל סמכויות ואינו משתתף בעיצוב המדיניות.

ואילו **התחום העיקרי שיש בו שוויון הוא במטרות החינוך**, ודווקא תחום זה אמור להיות דיפרנציאלי.

מערכת החינוך הערבית עדיין פועלת לפי מטרות החינוך הכלליות משנת 1953, ובהן אין כל אזכור לחינוך הערבי. יתרה מזו, חלק מהמטרות הכלליות נועדו לשרת את המטרות הציוניות

וליצור את האדם הערבי הישראלי כפי שהמחוקק היהודי רוצה שיהיה – האדם הערבי מטושטש הזהות הלאומית. כמובן כל תכניות הלימודים הן נגזרת של מטרות אלו, ולכן בבתי הספר הערביים לא לומדים על ההיסטוריה של העם הפלסטיני ואין זכר למשוררים פלסטינים, אלא לומדים יותר היסטוריה יהודית, מקרא וספרות עברית.

מאז 1953 היו כמה ניסיונות לנסח מחדש את מטרות החינוך ולקבוע מטרות ייחודיות לחינוך הערבי, כמו ועדת ידלין (1971) וועדת פלד (1975) – ניסיונות אלו לא הזכירו את הייחוד הלאומי של הערבים בישראל, ואף על פי כן הם נגנזו ולא יושמו. ניסיון חדש צמח בפורום מחנכים ערבים ביזמת ועדת המעקב לענייני חינוך ערבי, ושם נוסח מסמך שמציג את **ההיבטים של זהות הערבים בישראל** (ראו נספח). יש לפעול למען עיגון נוסח זה בחוק ולמען שינוי בחקיקת מטרות החינוך מאז 1953.

מכל האמור לעיל ברור כי מערכת החינוך הערבית היא מערכת תוהה, ואין לה כל ייחוד, אין בה מעצבי מדיניות, אין תכנון ואין ראייה לעתיד, אין בה כל כוונה לחולל שינויים, היא מערכת שקיימת בכוח המשכיות מחד ומכורח ההווה מאידך. זוהי מערכת מלאה תסכולים ותהיות. אנשי הציבור הערבי מנסים ללחוץ למען שינוי במדיניות, והשינוי זוחל.

הפתרון למערכת החינוך הערבית

לדעתנו **הפתרון למערכת החינוך הערבית מורכב משני שלבים:**

1. יש לשנות את המדיניות ולהעניק לבתי הספר הערביים שוויון מלא בכל

התחומים ואפילו לתת תנאים מפצים, כגון **העדפה מתקנת**. צריכה להיות הפרדה והבדלה בין בתי הספר הערביים לבתי הספר היהודיים כדי להביא את בתי הספר הערביים לנקודת זינוק, שממנה תתאפשר תאוצה קדימה, ומשם יהיה אפשר להתחיל את השלב השני.

2. הפתרון המיוחל, **להגיע לאוטונומיה תרבותית**.

אנו חושבים כי המערכת במצבה היום אינה מוכנה לאוטונומיה, משום שבתי ספר רבים אינם נמצאים בתאוצה, שממנה מתאפשרת הקפיצה. אוטונומיה תרבותית היא הפתרון שיכול לשמור על עקרונ השילוב מחד גיסא ועל עקרון הייחוד מאידך גיסא.

השילוב יתבטא בפעולות זהות בשתי מערכות החינוך, הערבית והיהודית. ואילו **הייחוד** יתבטא בקידום נושאים ספציפיים, בתחום הלאומי, החברתי, הדתי והתרבותי. לכן הצעתנו היא קודם כול סגירת הפערים בהקצאה דיפרנציאלית מואצת, ולאחר מכן פעולה למען שינוי מבנה החינוך לקראת אוטונומיה תרבותית, כדוגמת מערכת החינוך החרדית. לשם כך יש

לשנות את המבנה הארגוני של מערכת החינוך ולחוקק חוק חדש שיאפשר אימוץ מטרות ייחודיות לחינוך הערבי – אוטונומיה תרבותית תאפשר לאנשי אקדמיה ערבים להוביל את כיוונה של המערכת ולקבוע את המטרות והתכניות הייחודיות.

כן יש לאפשר קליטת אינטלקטואלים ערבים בתפקידי ניהול בכירים במטה ולהפכם שותפים לעיצוב המדיניות הכללית במשרד החינוך ולדאוג לשיתופם של משכילים ערבים בתפקידים בכירים בכל המחלקות, החל במחלקה של המדען הראשי.

נספח – מטרות החינוך הערבי כפי שנוסחו בוועדת המעקב לענייני החינוך הערבי

מטרות החינוך הממלכתי בבתי הספר הערביים במדינת ישראל הן: לחנך על ערכי התרבות הפלסטינית, הערבית וההומנית, וכמו כן לחנך לקשר המיוחד עם שאר העם הפלסטיני ולחיזוק הזיכרון ההיסטורי הפלסטיני, לחנך לאחדות העמים ולזכות לאזרחות ולדו-קיום ושיתוף עם העם היהודי במדינת ישראל לפי עקרון השוויון והכבוד ההדדי.

החינוך הממלכתי בבתי הספר הערביים יחנך לפי שלושה ממדים:

1. **ממד הפרט:** פיתוח אישיות עצמאית, גמישה, עם יכולת יצירתיות וחשיבה ביקורתית, שאפתנית, יוזמת, מאמינה בעצמה ביכולתה האישית ובמאמץ הקולקטיבי.
2. **הממד הלאומי:**
 - א. פיתוח אישיות גאה בשייכותה הפלסטינית והערבית בלא קנאות.
 - ב. חינוך לאהבת הארץ, המורשת וההיסטוריה הלאומית הפלסטינית, חינוך להכרת המורשת וההיסטוריה של העמים האחרים ולכיבודן.
3. **המישור האנושי-חברתי:**
 - א. פיתוח אישיות דמוקרטית, המכבדת את הפלורליזם הלאומי, הפוליטי, המיני, החברתי, הרעיוני והדתי.
 - ב. חינוך לערכי השלום הצודק בין ישראל ובין העם הפלסטיני, העמים הערבים ועמי תבל, וחינוך לצורך הגשמת השלום והנצחתו על בסיס כיבוד הזכויות של עמי האזור ומדינותיו.
 - ג. בניית חברה דמוקרטית המאמינה בחירות, בשוויון ובצדק חברתי, בסובלנות, בכבוד האחר, בשיתוף הדדי ובאחוות עמים.
 - ד. חינוך להערכת המדע וההישגים המדעיים ולחשיבות שבהשקעתם לטובת האנושות.
 - ה. חינוך למתן כבוד לעבודת היד, העבודה המקצועית והחקלאית.